

Римма Римарчук

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»,
доцент кафедри цивільного права та процесу,
канд. юрид. наук, доц.

Світлана Сорока

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»,
доцент кафедри кримінального права і процесу,
канд. юрид. наук, доц.

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВОРУ ПРО СПОЖИВЧИЙ КРЕДИТ

© Римарчук Р., Сорока С., 2018

В юридичній науці в суспільному житті посилюється увага до проблем, що виникають у сфері споживчого кредитування. Водночас зміни, що відбуваються в країні під час ринкової економіки, виявили необхідність перегляду правового регулювання кредитних правовідносин, оскільки модернізація цивільного законодавства, що регулює тією чи іншою мірою споживче кредитування, не забезпечує усунення сформованих суперечностей, про що свідчить судова практика.

Своєю чергою, договір споживчого кредиту (позики) є складним правовим засобом, адже в ньому беруть участь два або більше суб'єкта, які переслідують різні соціально-економічні цілі. Мета позичальника – отримання коштів, мета кредитора – отримання прибутку. З одного боку, наявність такої мети кредитора, як систематичне отримання прибутку, нашоухує на думку про підприємницький аспект досліджуваних договорів.

Ключові слова: кредит; кредитний договір; кредитні відносини; кредитніорганізації; елементи кредитного договору.

Римма Римарчук, Светлана Сорока

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ РЕГУЛИРОВАНИЯ ДОГОВОРА О ПОТРЕБИТЕЛЬСКОМ КРЕДИТЕ

В юридической науке и в общественной жизни усиливается внимание к возникающим проблемам в сфере потребительского кредитования. В то же время изменения, происходящие в стране в ходе формирования рыночной экономики, выявили необходимость пересмотра правового регулирования кредитных правоотношений, так как происходящая модернизация гражданского законодательства, регулирующая в той или иной мере потребительское кредитование, не обеспечивает устранения сложившихся противоречий, о чем свидетельствует судебная практика.

В свою очередь договор потребительского кредита (займа) является сложным правовым средством, так как в нем участвуют два или более субъекта, которые преследуют разные социально-экономические цели. Цель заемщика – получение

средств, цель кредитора – получение прибыли. С одной стороны, наличие такой цели кредитора, как систематическое извлечение прибыли, наталкивает на мысль о предпринимательском характере исследуемых договоров.

Ключевые слова: кредит; кредитный договор; кредитные отношения; кредитные организации; элементы кредитного договора.

Rimma Rimarchuk

Institute of Jurisprudence and Psychology,
Lviv Polytechnic National University,
Department of Civil Law and Procedure,
Ph. D., Assoc. Prof.

Svitlana Soroka

Institute of Jurisprudence and Psychology,
Lviv Polytechnic National University,
Department of Criminal Law and Procedure,
Ph. D., Assoc. Prof.

SOME FEATURES OF REGULATION OF CONSUMER LOAN AGREEMENT

In the legal science and in public life, attention is growing to the emerging problems in the sphere of consumer lending. At the same time, the changes occurring in the country during the formation of a market economy have revealed the need for a review of the legal regulation of credit relations, since the ongoing modernization of civil legislation regulating consumer crediting in one way or another does not ensure the elimination of existing contradictions, as evidenced by judicial practice.

In turn, the contract of consumer credit (loan) is a complex legal tool, since it involves two or more subjects that pursue different socio-economic goals. The purpose of the borrower is to receive funds, the purpose of the lender is to make a profit. On the one hand, the existence of such a goal of the creditor, as a systematic extraction of profits, suggests the idea of the entrepreneurial nature of the treaties in question.

Key words: credit; credit agreement; credit relations; credit organizations; elements of a loan agreement.

Постановка проблеми. Уже тривалий час серед науковців ведеться дискусія щодо правової природи споживчого кредиту. Деякі вважають, що кредитом можна вважати лише гроші, тоді як інші приходять до висновку, що кредит – це відносини. Тому дефініція містить отождоження поняття кредиту та кредитних коштів, або кредиту та кредитних відносин. Грошима можна вважати тільки об'єкт матеріального світу, що є найпридатнішим засобом для оперування в процесі кредитування. Тоді як самі відносини – це зв'язок, який виникає внаслідок вияву довіри. Кредит потрібно розглядати як соціальне явище, а не лише як правову категорію. Проте, зважаючи на сферу дослідження, особливий інтерес викликає саме правовий аспект.

Аналіз дослідження проблеми. Науково-теоретичну базу дослідження становлять праці вітчизняних та іноземних правників та економістів, зокрема: Л. М. Іваненка, М. М. Агаркова, О. І. Виговського, О. С. Йоффе, О. В. Дзери, В. М. Коссака, Л. Г. Єфімової, Е. С. Компанійця, О. В. Кохановської, І. Б. Новіцького та низку інших дослідників.

Мета статті – на основі комплексного аналізу теоретико-методологічних засад, нормативних основ і практичної реалізації проаналізувати економічні та правові особливості договору споживчого кредиту, а також встановити, в чому проявляється фактична нерівність кредитної організації і

споживача та визначити правові засоби захисту споживача в умовах специфічної інформаційної асиметрії, притаманної таким кредитними договорами.

Виклад основного матеріалу. Саме явище кредиту, зокрема у римському праві, охоплювало сферу передачі будь-якого майна за принципом його повернення. Уже згідно з чинними нормами законодавства та науковим тлумаченням, сфера відображення такого явища у правових нормах звужилась і належить лише до грошей та інших речей, визначених родовими ознаками. Зважаючи на те, що товарна форма кредиту, яка закріплена в законодавстві, є лише фікцією, оскільки кредитується в будь-якому разі лише гроші, а такі мають значні специфічні відмінності порівняно з іншими речами, визначеними родовими ознаками, що власне і вказує на їх універсальну природу як інструменту в сфері кредитування, то загалом пропонується не розділяти окремо товарну і грошову форми кредиту, а застосовувати в законодавчих актах вказане поняття виключно щодо грошей та банківських металів [1].

Водночас позику ми завжди пов'язуємо із передачею речі, тоді як кредит може виникнути тоді, коли передачі речі як такої не було, а довіра проявилася в іншій формі (для прикладу при відстрочці чи розстрочці оплати). Кредит вважається родовим поняттям, тоді як позика – видовим. Таким чином, запропоновано розмежування таких форм кредиту, як позика, відтермінування і кредит. Попередня оплата та авансування не є самостійними формами, а лише містять позиковий елемент.

Тому під поняттям «кредит» розуміємо універсальну економічну та правову категорію, що її використовують для визначення широкого кола відносин, що, своєю чергою, виникають у зв'язку з переходом ресурсів від однієї особи до іншої виключно на умові повернення таких, строковості та платності. З правового боку під поняттям «кредит» розуміємо певний правовий стан, під час якого кредитор на підставі договору передає кошти позичальнику, а останній зобов'язується повернути кошти та сплатити відсотки за них. Водночас поняття «кредит» підрозуміває предмет зобов'язального правовідношення і становить грошову суму, передану однією особою іншій у межах банківського кредитного договору. Кредитні зобов'язання необхідно розглядати як особливу групу цивільних правовідносин, які виникають на підставі договорів кредиту, споживчого та комерційного кредитування, факторингу, випуском (емісією) облігацій; домовленості сторін про новацію боргу у позикове зобов'язання, видачею векселя.

Управовому полі кредитом вважається фінансова послуга з передачі коштів, які надаються у позику фізичній особі або юридичній на певний строк та під відсоток. Фінансові послуги, згідно з нормами законодавства, надають суб'єкти господарювання на підставі договору [2].

Науковець М. В. Гордон говорить про те, що систематизація ґрунтується на юридичних ознаках, які відображають економічну природу певних суспільних відносин, що є основою відповідних договорів. Саме тому під час виявлення ознак, які формують систему цивільно-правових договорів, потрібно виходити з юридичних та економічних факторів, які зумовлюють доцільність та необхідність застосування відповідного способу правового регулювання договірних відносин [3, с. 69].

Своєю чергою, науковець Р. І. Карімулін виділяє три універсальні ознаки, які об'єднують договори кредиту та позики. Перш за все такі договори опосередковують перехід права власності від однієї особи (кредитора, позикодавця) до іншої (позичальника). З іншого боку, вони є правочинами, що за змістом становлять поворот отриманого позичальником капіталу. І врешті, такі правовідносини є тривалими [4].

Договіру споживчого кредиту притаманні власні специфічні ознаки, які відмежовують його від інших суміжних конструкцій у цивільному праві. Так, відповідно до ч. 1 ст. 11 ЦК України [5] цивільні права та зобов'язки виникають із дій осіб, що передбачені актами цивільного законодавства, а також із дій осіб, що не передбачені цивільними актами, але за аналогією породжують цивільні права та зобов'язки. Відповідно до ст. 6 та 627 ЦК України сторони мають право укласти договір, який не передбачений актами цивільного законодавства, але відповідає загальним засадам цивільного законодавства, при цьому сторони є вільними в укладанні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору.

Науковці В. В. Витрянський та М. І. Брагінський говорять, своєю чергою, про те, що за договором споживчого кредиту однією зі сторін є завжди фізична особа, та під час отримання кредиту від банку така особа має на меті використання отриманої суми для задоволення власних сімейних, особистих, домашніх та інших потреб, що не пов'язані зі здійсненням нею комерційної господарської діяльності. Так, згідно з ч. 2 ст. 627 ЦК України, у договорах, учасником яких є фізична особа – споживач, враховуються вимоги законодавства про захист прав споживачів. Таким чином, аналізуючи ці ознаки, можна виділити договір споживчого кредиту як окремий вид кредитного договору.

Верховною Радою України 15 листопада 2016 року прийнято Закон України «Про споживче кредитування» № 1734-VIII. Закон підписав Президент України 8 грудня 2016 р. та він набув чинності з 10 червня 2017 р. Прийняття цього закону викликано необхідністю усунути прогалини в регулюванні споживчого кредитування, а саме ті, що стосуються питань несправедливих умов договорів споживчого кредиту, кредитного посередництва, нав'язування додаткових та супутніх послуг та приведення чинного законодавства у відповідність до Директиви ЄС 2008/48 про кредитні договори для споживачів.

До прийняття Закону України «Про споживче кредитування» регулювання споживчого кредитування в Україні здійснювалось відповідно до положень Цивільного кодексу України, ст. 11 Закону України «Про захист прав споживачів» та постанови Національного банку України від 10 травня 2007 року № 168 «Про затвердження Правил надання банками України інформації споживачу про умови кредитування та сукупну вартість кредиту». Законом України «Про споживче кредитування» вводиться ряд особливостей укладення договорів про споживчий кредит, які необхідно обов'язково враховувати до та під час укладення договору про споживчий кредит. Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про споживче кредитування» договір про споживчий кредит – це вид кредитного договору, за яким кредитор зобов'язується надати споживчий кредит у розмірі та на умовах, встановлених договором, а споживач (позичальник) зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти за користування кредитом на умовах, встановлених договором. Споживчий кредит – це грошові кошти, що надаються споживачу (позичальникові) на придбання товарів (робіт, послуг) для задоволення потреб, не пов'язаних з підприємницькою, незалежною професійною діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника (п. 11 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про споживче кредитування»).

Договір про споживчий кредит – вид кредитного договору, за яким кредитор зобов'язується надати споживчий кредит у розмірі та на умовах, встановлених договором, а споживач (позичальник) зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти за користування кредитом на умовах, встановлених договором [6].

Тому можемо говорити про те, що характеризуючою ознакою договору про споживчий кредит є сам предмет цього договору, яким виступають грошові кошти, що їх надає банк або інша фінансова установа для задоволення включно особистих потреб споживача. До того ж згідно з положенням ст. 3 Закону України «Про споживче кредитування» договір про споживчий кредит має бути укладений зі строком погашення кредиту понад один місяць, та строком дії договору про споживчий кредит більше як на один місяць. Договір про споживчий кредит укладається за умови сплати процентів чи будь-яких інших платежів за користування наданими за такими договорами грошовими коштами (тобто є відплатним), укладається виключно в гривні, оскільки надання споживчих кредитів в іноземній валюті на території України забороняється, на суму, що перевищує один розмір мінімальної заробітної плати (ч. 4 ст. 3 Закону України «Про споживче кредитування»).

Сторонами договору про споживчий кредит є кредитор (банк або інша фінансова установа) та безпосередньо сам споживач (фізична особа). Відповідно до ст. 6 Закону України «Про споживче кредитування» договір про споживчий кредит може укладатись кредитором як особисто, так і через кредитного посередника, якими є кредитні брокери або кредитні агенти. Перед укладенням договору про споживчий кредит споживач повинен бути ознайомленим з тією інформацією, яка дасть йому змогу порівняти пропозиції різних кредиторів або різні пропозиції одного кредитора для того, щоб така особа могла свідомо прийняти обґрунтоване рішення про

укладення такого договору. Вся інформація повинна бути надана споживачу під підпис згідно зі спеціальною визначеною формою (паспорт споживчого кредиту), встановленої у Додатку 1 до Закону України «Про споживче кредитування». Коротко необхідно зазначити про інформацію, що надається кредитором споживачу перед укладенням договору про споживчий кредит (докладніше в ч. 3 ст. 9 Закону України «Про споживче кредитування»), а саме:

1) найменування та місцезнаходження кредитодавця та його структурного підрозділу, реквізити ліцензії та/або свідоцтва про внесення кредитодавця до Державного реєстру банків чи Державного реєстру фінансових установ;

2) тип кредиту (кредит, кредитна лінія, кредитування рахунку тощо);

3) суму кредиту, строк кредитування, мету отримання та спосіб надання кредиту;

4) тип процентної ставки (фіксована, змінювана), порядок її обчислення, зокрема порядок її зміни, а також індекси, що застосовуються для розрахунку змінюваної процентної ставки;

5) види забезпечення за кредитом, необхідність проведення оцінки предмета забезпечення за кредитом та про те, за чий рахунок така оцінка проводиться;

6) реальну річну процентну ставку та орієнтовну загальну вартість кредиту для споживача на дату надання інформації, враховуючи обрані споживачем умови кредитування;

7) необхідність укладення договорів щодо додаткових чи супутніх послуг третіх осіб, які є обов'язковими для отримання кредиту, перелік осіб, яких кредитор визначив для надання відповідних послуг (за наявності);

8) порядок повернення кредиту та сплати процентів за користування споживчим кредитом, включноіз кількістю платежів, їх розміром та періодичністю внесення, у вигляді графіка платежів (у разі кредитування у вигляді кредитування рахунку, кредитної лінії графік платежів може не надаватися);

9) попередження про наслідки прострочення виконання зобов'язань зі сплати платежів, зокрема розмір неустойки, процентної ставки, інших платежів, які застосовують чи стягують у разі невиконання зобов'язання за договором про споживчий кредит;

10) порядок та умови відмови від надання та одержання кредиту;

11) порядок дострокового повернення кредиту;

12) у разі укладення договору про споживчий кредит у формі кредитування рахунку – відомості про те, що від споживача може вимагатися повне повернення суми кредиту в будь-який час, строк попередження про таку вимогу.

Обов'язок надання зазначеної інформації до укладення договору про споживчий кредит лежить також на кредитних посередниках, у разі якщо до них звернувся споживач (ч. 11 ст. 9 Закону України «Про споживче кредитування»). Нововведенням згідно зі законодавчими положеннями стало передбачення обов'язку для кредитодавця щодо увідповіднення положень договору вище згаданих інформації, якщо споживачеві було надано недостовірну інформацію, не в повному обсязі або взагалі її не було надано. Такий обов'язок кредитор повинен виконати протягом 14 днів з дня отримання відповідної вимоги від позичальника.

Згідно зі ст. 13 Закону України «Про споживче кредитування» у письмовій формі укладають договори про споживчий кредит, договори про надання додаткових та супутніх послуг кредитором і третіми особами, а також вносяться зміни до них у тій самій формі. Один примірник оригіналу договору про споживчий кредит повинен зберігатися у споживача, така передача договору здійснюється невідкладно після підписання договору сторонами. У такому випадку, обов'язок доведення того, що один з оригіналів договору (змін до договору) був переданий споживачу, покладається на кредитодавця.

Згідно зі ст. 12 Закону України «Про споживче кредитування» встановлено обов'язковий перелік умов, що мають бути внесені в договір про споживчий кредит. Правові норми Закону України «Про споживче кредитування» прямо передбачають окремі умови договору про споживчий кредит, які в разі включення їх до договору є нікчемними. Так, для прикладу, такі умови договору про споживчий кредит, які обмежують права споживача порівняно з правами, встановленими відповідним законодавством потрібно вважати нікчемними, а також умови, що передбачають сплату

споживачем коштів у разі дострокового повернення споживчого кредиту, та врешті умови договору про можливість внесення змін до договору в односторонньому порядку.

Таким чином, вже починаючи із 10.06.2017 р. банки та інші фінансові установи будуть зобов'язані згідно з нормами закону укладати договори про споживчий кредит із урахуванням вимог, встановлених Законом України «Про споживче кредитування». Варто сказати, що прийняття спеціального закону у сфері споживчого кредитування є беззаперечно суттєвою перевагою. З позитивного боку це безумовно встановлення на законодавчому рівні розширеного переліку умов з яким повинен бути ознайомлений споживач до того як укладе договір про споживчий кредит. Такий підхід дає змогу споживачеві правильно оцінити всі переваги та ризики укладення договору, подальші затрати згідно з умовами договору, які понесе позичальник, а також зрозуміти встановлену заборону позикодавця в односторонньому порядку змінювати умови договору про споживчий кредит (за винятком відсоткової ставки, якщо вона є змінювана). Варто наголосити, що практика застосування такого закону дасть змогу оцінити його ефективність та правильність результатів вирішення спорів органами судової влади.

Загалом вказані зміни до законодавства про споживче кредитування можна вважати позитивними для позичальників споживчих кредитів. Так наприклад, Законом встановлюється процедура регулювання діяльності кредитних посередників, та чіткий перелік осіб, які можуть бути кредитними посередниками за договором про споживчий кредит.

Цікавою новелою є також те, що Закон встановлює вимоги до реклами, серед яких заборона рекламних комунікацій вказувати на можливість надання споживчого кредиту без документального підтвердження фінансового стану споживача (позичальника), можливість надання безвідсоткового кредиту тощо. У Законі надається визначення терміна «ефективна кредитна ставка», яка містить загальні витрати за споживчим кредитом, виражені у відсотках річних від загального розміру виданого кредиту, а також обов'язок кредитодавця щодо інформування споживача про таку ставку до укладення договору.

Окрім того, зокрема, чіткіше регламентовані питання, що стосуються захисту прав споживачів, серед яких, право споживача на відмову від одержання споживчого кредиту протягом чотирнадцяти календарних днів з моменту передачі йому примірника укладеного договору, та право споживача вимагати приведення договору, укладеного на несприятливих умовах внаслідок ненадання визначеної Законом інформації, у відповідність із зазначеною інформацією.

Треба наголосити також на змінах, які стосуються порядку погашення вимог за договором про споживчий кредит. Це перш за все випадки, коли сплачується прострочена для повернення сума кредиту або ж прострочені відсотки за користування кредитними коштами. Також сплачується сума основного боргу щодо кредиту та відсотки за користування кредитними коштами. І нарешті, сплачується неустойка (штраф, пеня). Такий підхід дає можливість зменшити розмір «тіла» кредиту за кожним наступним платежем, і таким чином полегшити навантаження на позичальника. В чинному цивільному законодавстві України передбачено, що основна сума боргу списується в останню чергу.

Є також і певні недоліки вказаного Закону, серед яких варто зазначити той факт, що окремі положення щодо регулювання кредитних договорів містять умову проовердрафт, однак визначення поняття «овердрафт» законодавцем не подано.

Висновки. Загалом варто сказати, що прийняття нового Закону України «Про споживче кредитування» стало важливим кроком для України на шляху зростання економіки, захисту прав позичальників та покращення регулювання кредитних правовідносин в державі. Окрім того, визначальним є також і той факт, що Україна неухильно виконує свої зобов'язання, прийняті на себе згідно положень Угоди про асоціацію з ЄС, та інтегрує свою правову систему до європейського законодавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шершеневич Г. Ф. Курс торгового права: товар, торговые сделки / Г. Ф. Шершеневич. М. : Статут, 2003. Т. 2. 543 с. 2. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг» від 12.07.2001 № 2664-III. URL:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2664->

14. 3. Гордон М. В. Система договорів в советському громадянському праві . Учені записки. Харків. юрид. ін-т. Харків, 1954. Вип. 5. С. 69–70. 4. Каримуллин Р. И. Предоставление кредита. Право и экономика, 2000. № 8. С. 30–36. 5. Цивільний Кодекс України редакція станом на 19.07.2017 р. URL:<http://zakon3.rada.gov.ua>. 6. Закон України «Про споживче кредитування» від 15.11.2016 № 1734-VIII. URL:<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1734-19>. 7. Погребняк В. Я. Цивільно-правове регулювання відносин споживчого кредитування в Україні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Погребняк Володимир Яковлевич; Нац. юрид. ун-т. імені Ярослава Мудрого. Харків, 2016. 228 с. 8. Вітка Ю. В. Правове регулювання споживчого кредитування: стан та перспективи. Фінаси України. 2013. № 10. С. 75–86.

REFERENCES

1. Shershenevych H. F. *Kurs torhovooho prava: tovar, torhovyie sdelky* [The course of the transaction is as follows: current transactions] / H. F. Shershenevych. M. : Statut, 2003. T. 2. 543 s. 2. *Zakon Ukrainy «Pro finansovi posluhy ta derzhavne rehuliuвання rynku finansovykh posluh»* [Zakon Ukraine «For financial services and state regulation of the market of financial services»] vid 12.07.2001 No. 2664-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>. 3. Hordon M. V. *Systema dohovorov v sovetskom hrazhdanskom prave* [The system of support in the most comprehensive business]. Uchenye zapysky. Kharkov. yuryd. un-t. Kharkov, 1954. Vyp. 5. S. 69–70. 4. Karymullyn R. Y. *Predostavlenye kredyta* [Provision of credit]. Pravo y ekonomyka, 2000. No. 8. S. 30–36. 5. *Tsyvilnyi Kodeks Ukrainy* [The Civil Code of Ukraine] redaktsiia stanom na 19.07.2017 r. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>. 6. *Zakon Ukrainy «Pro spozhyvche kredyтування»* [Zakon of Ukraine «For Joint Lending»] vid 15.11.2016 No. 1734-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1734-19>. 7. Pohrebniak V. Ia. *Tsyvilno-provove rehuliuвання vidnosyn spozhyvchoho kredyтування v Ukraini* [Civil-law-based regulation of joint lending in Ukrainian]: dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.03 / Pohrebniak Volodymyr Yakovlevych; Nats. yuryd. un-t. imeni Yaroslava Mudroho. Kharkiv, 2016. 228 s. 8. Vitka Yu. V. *Pravove rehuliuвання spozhyvchoho kredyтування: stan ta perspektyvy* [Provisional regulation of crediting: perspectives and perspectives] Finasy Ukrainy. 2013. No. 10. S. 75–86.

Дата надходження: 17.04.2018 р.